DE VRIJE KUNSTENAAR

RELIGIEUS EN POLITIEK ONAFHANKELIJK ORGAAN VOOR DE NEDERLANDSCHE KUNSTENAARS
WAARIN OPGENOMEN „DE BRANDARISBRIEF"

MEI 1944.

Landgenooten,

Reeds dikwijls heb ik mij door de radio tot U gericht, en nu ik in deze buitengewone tijden de gelegenheid krijg met U in contact te treden, door middel van de geheime pers, wil ik dat buitengewone middel niet ongebruikt laten, want alles wat tot versterking van onze eenheid kan dienen moet worden gebruikt.

Ik zie hoe gij in deze moeilijke dagen leeft en strijdt uit de woorden van Uw dappere ondergrondsche pers en uit andere documenten, maar nog beter kan ik U volgen door het levend woord waarmede de overgekomen Engelandvaarders getuigen van Uw lijden en Uw strijden, van de hoop die in U leeft; maar bovenal getuigen zij van Uw onwrikbaar geloof in de overwinning dat Uw moed en Uw wilskracht om in voorspoed en tegenspoed vol te houden, schraagt en draagt. Weet dat gij daarbij niet alleen staat. Wij strijden schouder aan schouder voor dezelfde zaak, de zaak der waarheid en gerechtigheid, de zaak der bevrijding, strijden voor het frissche jonge Nederland dat moet voortkomen uit dezen oorlog, waarvan gij thans de ellende en het lijden gevoelt, maar dat eens met Gods hulp zal komen.

Wilhelmina

Kunst en Politiek.

Het doel ener Kunstpolitiek.

Bij vele mensen — en niet het minst bij kunstenaars — welt een tegenzin op, zodra er sprake is van de samenkoppeling der begrippen Kunst en Politiek. Zelfs thans nog, nu zo duidelijk door de feiten zelf aangetoond is, hoezeer beide gebieden in elkaar grijpen. Conventie en vooroordeel werken echter lang door. De conventionele opvatting, restant der 19-de eeuwse wereldbeschouwing, houdt er aan vast, dat kunst buiten het leven staat en kan niet tot de erkenning komen, dat de scheppende krachten haar bronnen vinden in het leven zelf. Het vooroordeel blijft 'er bij persisteren, dat politiek toch eigenlijk iets nuchters en prozaisch is, iets onedels ook, waarmede de kunstenaar beter niet in aanraking komt.

Wie zijn ogen en oren open hield, heeft ook vóór 1940 kunnen constateren, dat kunst en politiek niet gescheiden gehouden werden, ook al poogde men de schijn te bewaren. Men herinnere zich maar eens de achtergrond van de verwijdering der Duitse schilderijen op de expositie der Onafhankelijken (ja, toen waren de Onafhankelijken nog onafhankelijk!) in het Stedelijk Museum te Amsterdam, niet lang nadat Hitler aan de macht kwam. Of men geve zich maar eens goed rekenschap van de factoren, die de benoeming van een directeur der Rijksacademie beheersten en die hun stempel drukten op heel ons officiele kunstleven en onze officiele kunst-instituten, op wat er gebeurde en op wat er niet tot stand kwam.

Van andere kant is sinds Mei 1940 duidelijk genoeg bewezen, welk politiek gebruik van de kunst gemaakt kan worden. Valt er een ogenblik aan te twijfelen, dat ons land in den Haag een Duits theater gekregen heeft, alleen om daarmede op niet al te opvallende wijze Duitse cultuurpropaganda te bedrijven? Kan iemand er aan twijfelen, dat de Duitse film, die geen andere dan uit Quisling-millieus stammende naast zich duldt, nergens anders voor dient dan om de argeloze Nederlanders naar de bioscoop te lokken, te infecteren met „Deutsche Kultur" en tevens een goede dosis propaganda toe te dienen door middel van het journaal? Is het niet duidelijk genoeg, dat de eigen kunstinstellingen in de bezette gebieden slechts gaande gehouden worden voor zover zij zich gewillig naar de wensen van de bezettende macht schikken en om aldus er toe mede te werken de schijn op te houden, dat het leven in 't bezette gebied zijn „normale gang" gaat?

Ondanks alles zijn er nog altijd landgenoten, en helaas niet weinigen, die de begrippen kunst en politiek wensen te scheiden en terug verlangen naar een tijd waarin de kunstenaar slechts voor zijn kunst scheen te leven, in een soort wonderwereld, waartoe alleen ingewijden toegang verkrijgen en waar de aanraking met de realiteit als profanerend en stemmingdodend geweerd wordt....

Daarnaast zijn er niet minder velen, die het begrip kunstpolitiek wel aanvaarden, maar er een verkeerde voorstelling van hebben. Voor hen gaat het om de aanvaarding en toepassing van het begrip tendens. In de tendenskunst van het politieke strijdlied, de politieke prent, de politieke satire, het strijdtoneel e.d., vervult de kunst inderdaad een belangrijke rol in dienst van een bepaalde politieke idee, maar zij is in wezen niet meer dan een uithangbord van de partij waarin deze idee haar politieke organisatievorm heeft gevonden.

Maar in werkelijkheid heeft men onder kunstpolitiek iets heel anders, iets veel ingrijpenders te verstaan. Zij dient niet een groep, maar het gehele volk. Zij is geen bijkomstigheid, maar een onontbeerlijk deel der politiek zelf. Want zij is ten nauwste verbonden met het sociale leven, met de sociale problemen, waarvoor de politiek een algemeene oplossing zoekt.

De kunstpolitiek heeft tot taak de betrekkingen tussen de kunsten en het gemeenschapsleven op de juiste spanning te houden. Daartoe dient zij zich te bemoeien met (d.w.z. ordenend en regelend op te treden t.o.z. van) de inrichting, het beheer, de exploitatie van musea, theaters, concert- en operainstellingen, radio, film, kunstcritiek, auteursrecht, uitgeverij, tentoonstellingswezen, stedebouw, landschapsschoon, monumentenzorg, kunstnijverheid, concertagentuur, kunst-amateurisme, e.d.

Geen dezer gebieden kan verwaarloosd worden op straffe van eenzijdigheid. De kunstpoliticus dient alles tegen elkaar af te wegen en het alle takken van kunst overbruggende lichaam, dat het contact tussen kunstenaar en regering zou dienen te onderhouden en tevens in de gehele kunstpolitiek leiding zou moeten geven, dient zich terdege te vergewissen van de mogelijkheden die er bestaan om de eventuele tegenstelling tussen de onderscheiden gebieden op te heffen.

Voor den scheppenden kunstenaar kan het een kracht betekenen, wanneer hij zich door één gedachte laat leiden. De kunstpoliticus daarentegen moet alle in zijn tijd levende gedachten opvangen om die te kiezen, welke de politiek van het land het beste tot ontwikkeling zou kunnen brengen. Daarvoor dient hij de beschikking te hebben over alle hulpmiddelen van de statistiek. Hij dient de conservering van waardevolle oude cultuurgoederen te bevorderen, zonder echter de vrije ontplooiing der levende krachten daardoor te remmen. Hij dient de ontwikkeling der levende krachten te stimuleren, zonder het oog te verliezen voor de historische tradities. Hij moet openstaan voor de mogelijkheden welke nieuwe technieken of uitvindingen bieden (zoals radio en film in deze eeuw gedaan hebben). Hij moet zich dus bezinnen op de levende behoeften van zijn tijd, die hij moet weten te wekken, wanneer groepen der bevolking niet of onvoldoende in aanraking zijn gekomen met kunst.

Uitgaande van de overtuiging, dat de eerstkomende tijd er een zal zijn van veranderde en nog verder veranderende maatschappelijke vormen, vormt de doorvorsching van de behoeften van den eigen tijd trouwens reeds een taak die meer dan voldoende omvat.

Kunst en politiek, aldus samengevat in breed verband, beide onontbeerlijke bestanddelen van het sociale leven, beide op eigen wijze het volk als geheel dienend en tegelijkertijd elkander bevruchtend, — men heeft ze te zien als de symbolen van een nieuwe gemeenschap, waarin het groepsbelang ter zijde gesteld wordt voor het algemene belang.

Brandarisbrief.

Met de lente schijnt er een golf van optimisme uit ons allen op te stijgen. Een weldadig en niet te keren natuurverschijnsel! Maar laat ons het hoofd koel houden en het jaar niet prijzen voor het opnieuw winter is . . . . .

Kunstenaars hebben veelal fijnere voelhorens dan het gros hunner mede-mensen, maar evenals fijne instrumenten sneller beschadigd of verbogen worden dan grote, stevige werktuigen, zo gaat er aan die voelhorens der kunstenaars, in de strijd om het bestaan, vrij vaak wat haperen. In nuchter Hollands gezegd, kunstenaars vergalopperen zich wel eens, lopen op vaak sympathieke wijze warm voor dingen die naderhand hersenschimmen blijken te zijn geweest. In een tijd, waarin alle verdrukte volken hoofdzakelijk gevoed worden met geruchten (de bittere ironie van het lot maakt, dat dit een dubbelzinnige opmerking is!) die gedeeltelijk hun oorsprong vinden in verkeerd navertelde radioberichten, gedeeltelijk ook in de leugenbrouwerijen der nazi's waar men er alle belang bij heeft het publiek „op stang te jagen", worden bij velen, en niet het laatst bij de vaak overgevoelige kunstenaars, de zenuwen de baas over het verstand. Maar laat hen bedenken, dat zij een taak hebben, dat zij leiding aan en synthese van het culturele leven moeten geven, en niet als dolgeworden windmolens in het luchtledige moeten gaan malen!

De invasie kan iedere dag komen . . . . Wel ja, waarom niet? Het kan echter ook nog een jaar duren, of hij kan geheel op zich laten wachten. Wat weten wij daar van, wat weten de Duitsers daar van, wat weten de geallieerde volken daar van, op enkele leiders na? Wij moeten klaar zijn met onze plannen voor na de oorlog, maar laten wij vooral oppassen niet door ontijdig optimisme de vijand in onze kaarten te laten kijken. Wij moeten zijn als de gelovigen, die immers nooit haast hebben, al hebben natuurlijk tienduizende slachtoffers der nazi's wèl haast om uit hun klauwen verlost te worden. Werkelijk, wij kunnen ons hoofd niet koel genoeg houden, want de vijand loert, de vijand verspreidt valse geruchten, om ons er toe te brengen ons bloot te geven daar waar wij het kwetsbaarst zijn omdat het beste in ons er verborgen ligt: onze plannen voor de nieuwe samenleving waarin wij gezamenlijk de wonden van deze gruwelijke tijd zullen gaan genezen en opmarcheren naar een lichtere toekomst. Wij kunnen er over nadenken en praten of de Engelsen en Amerikanen al of niet zullen komen, of dat onze Russische bondgenoten de gigantische strijd te land alleen zullen winnen — het moet ons innerlijk zoveel mogelijk, uiterlijk echter geheel en al onbewogen laten. Als het uur der bevrijding eenmaal komt, moet het ons vinden ongebroken, vol vertrouwen in onze eigen zielskracht, en levend naar onze beproefde leuze: wèg met de nazi's, uit ons werk, uit ons land, uit onze samenleving. Tegenover de totale oorlog stellen wij het totale verzet!

Brandaris.

De „Ode aan de Vreugde"

door Vreugde en Arbeid.

Vreugde en Arbeid, het nazi-instituut voor arbeiders-verdomming, bood zijn leden op 6 Mei een volksconcert van het Concertgebouworkest o.l.v. Willem Mengelberg aan. Op het programma stond o.a. Beethovens Negende Symphonie, de beroemde symphonie met het slotkoor op Schillers „Ode aan de Vreugde".

Men weet hoe Beethoven deze belijdenis der vreugde bedoeld heeft: als de hoogste uiting van blijheid om de uiteindelijke bevrijding der mensheid. Het is een gedachte waarop hij telkens terugkwam in de verschillende phasen van zijn leven; vanaf zijn jeugd, toen hij als 22-jarige in een album de woorden schreef: „Woltun wo man kann, Freiheit über alles lieben, Wahrheit nie, auch am Throne nicht, verleugnen!" tot aan zijn laatste jaren, toen hij in een brief aan aartshertog Rudolf schreef: „Freiheit, Weitergehen, ist in der Kunstwelt, wie in der ganzen groszen Schöpfung, Zweck".

Kan men zich grotere wrangheit voorstellen, dan een uitvoering van de Negende in deze tijd? In een bezet land? Door musici en zangers, die dagelijks de ellende van de terreur om zich heen zien? Voor een instelling zo vals en onoprecht als Vreugde en Arbeid?

Dat Willem Mengelberg zich hiertoe vinden laat, verwondert ons na alles wat dit heer in deze jaren gepresteerd heeft, niet meer. Dat het orkest en de solisten hun medewerking niet weigerden, kan ons ook niet meer verbazen, na alles wat zij over z'n kant hebben laten gaan. Maar dat er nog voldoende „vrijwilligers" gevonden werden voor het koor, dat hierbij moet optreden, geeft wel een bitter beeld van het gebrek aan politiek inzicht en plichtsbesef van deze dames en heren, voor zover ze dan niet uit de hele of halve N.S.B.-koren gerecruteerd zijn. Hun medewerking wekt onze diepste verachting.

Een Rode Kruis voor Kunstzaken.

Een mogelijkheid voor initiatief van ons land.

Men waagt zich zeker niet aan een voorspelling, wanneer men de verwachting uitspreekt, dat een normale ontwikkeling van het kunstleven na de oorlog niet mogelijk zal zijn zonder herstel der internationale verbindingen. Een autarkisch kunstleven kan geen land ten goede komen en kan men zich trouwens in deze tijd, waar de radio een zo belangrijke functie vervult, niet meer voorstellen, zeker niet wat de muziek betreft. Doch niet alleen de radio of de concert- en opera-practijk eisen een zo spoedig mogelijk weder-opnemen der internationale contacten. Dat is van niet minder groot belang voor een goed functioneren van de uitgeverij, het museum- en tentoonstellingswezen, het toneel, de kunsthistorie en alle takken van wetenschap.

In veel sterker mate dan in de oorlog van 1914-'18, zijn de oorlogvoerende landen achterop geraakt wat de voorlichting betreft omtrent de belangrijke kunstgebeurtenissen, publicaties en wat

dies meer zij. De bezettende macht heeft er voor geijverd ons zoveel mogelijk te doen vergeten dat er nog andere belangrijke kunstuitingen en -opvattingen bestaan dan de Duitse en Duitsgezinde, waarvoor de genazificeerde pers al deze jaren haar kolommen beschikbaar stelde. Wij weten niet alleen bitter weinig van wat er buiten de bezette gebieden op kunstgebied heeft plaats gevonden, wij weten zo goed als niets van wat er in de andere bezette landen plaats had en verkeren zelfs in het onzekere omtrent de werkelijke toestand in het eigen land. Wij kennen het lot niet van het merendeel der kunstenaars die na de achtereenvolgende bezettingen uit Oostenrijk, Tsjecho-Slowakije, Polen Noorwegen, Nederland, België, Frankrijk, Denemarken en de Balkanlanden moesten emigreren. Wij weten niet, wat er van de talloze gevangen genomen of gedeporteerde kunstenaars geworden is, wie der overgeblevenen de terreur overleefd hebben. Wij tasten in het duister omtrent hetgeen er van museum-, bibliotheek- en belangrijk particulier bezit uit branden gered is, wat er geroofd werd in de bezette gebieden, wat onrechtmatig gekocht en uitgevoerd werd, wat particulieren met hun waardevol bezit deden, waar alle voor de historie en cultuur onmisbare werken zich bevinden.

Het komt ons daarom van het grootste belang voor, dat zoo spoedig mogelijk na de bevrijding een informatiebureau gesticht wordt, dat als een soort Rode Kruis voor kunstenaars en kunstzaken (eventueel ook voor de wetenschap) zou moeten functioneren. Het zou tot taak moeten hebben zich met alle officiële instanties in de diverse landen in verbinding te stellen, teneinde alle onontbeerlijke gegevens te verzamelen. Daarnaast zou het, door het stichten van correspondentschappen in alle daarvoor in aanmerking komende centra, bij alle mogelijke relaties diverse informaties moeten inwinnen. Al deze inlichtingen, in een karthotheek verzameld, kunnen ter beschikking gesteld worden van belanghebbenden, terwijl de belangrijkste data en feiten, door het bureau bijeengebracht, op gezette tijden in een daartoe uit te geven internationaal bulletin gepubliceerd kunnen worden. Zo kan het bureau dienst doen als centrale voor de opsporing van kunstenaars en kunstwerken.

Het wil ons voorkomen dat Nederland door zijn centrale ligging en zijn van ouds internationale relaties en verbindingen, aangewezen is om in deze het initiatief te nemen. Het zou op deze wijze onnoemlijk nuttig werk kunnen doen en de ganse beschaafde wereld aan zich verplichten. Men bedenke alleen maar eens, dat alle handboeken op de gebieden van kunst en wetenschap, door gebrek aan betrouwbare gegevens sinds 1939 verouderd zullen zijn.

De kosten van het bureau, dat eventueel aan het departement van O. K. en W. verbonden zou kunnen worden, behoeven niet exorbitant te zijn. Met medewerking der regering zijn internationale verbindingen vlug en doelmatig tot stand te brengen. Een gedetailleerde uitwerking van de werkwijze van het bureau en van zijn samenstelling komt ons dan ook voorlopig overbodig voor. Wij geven het plan in principe in overweging en hopen, dat het de belangstelling zal vinden, die het o.i. verdient.

Vandalen.

Dagelijks lezen we in „onze kranten" de jammerklachten der Duitsers over de „terreuraanvallen" der Anglo-Amerikaanse Luchtmacht, waarbij behalve mensenlevens (natuurlijk zijn de slachtoffers altijd uitsluitend geheel onschuldige burgers) ook zoveel kostelijke bouwwerken ten gronde gaan. Niemand van ons zal minder dan de Duitsers het teloor gaan van zovele specimina van Middeleeuwse en Renaissancistische architecturale schoonheid betreuren. Maar ook zal niemand van ons vergeten dat het de Duitsers zijn die deze gruwelijke oorlog ontketend hebben, dat zij het zijn die met hun bombardementen van Warschau, Rotterdam, Middelburg, Londen, Coventry, Belgrado het voorbeeld hebben gegeven, dat zij het zijn die met hun vernietiging van Kiëf en zoveel andere prachtige oud-Russische steden de uitbarstingen der hel over hun eigen steden hebben opgeroepen.

Maar als dit alles dan zo vreselijk is, wat dan te zeggen van het vandalisme der Duitse krijgskundigen, die zonder een spoor van begrip voor wat zij vernielen, onze prachtige Hollandse landschappen verminken en voor reeksen van jaren onherstelbaar van hun pracht beroven; die schaamteloos onze karakteristieke dorpen en steden havenen alsof een leger van barbaren er door getrokken is (is dat „alsof" eigenlijk niet prachtig naief van ons?) die ten bate van hun schimmige „verdedigingsgordels", „tankvallen" en hoe zulk fraais meer mag heten in het militaristisch bargoens, de beste voorbeelden onzer moderne Nederlandse architectuur verminken of slopen. We noemen, vervuld van verachting voor deze vandalen en met hoon voor de z.g. vaderlandse pers die over dit alles zwijgt als een mof, slechts twee voorbeelden van dit soort verwoestingen, voorbeelden die ons te meer treffen omdat het werken zijn van twee grootmeesters onzer moderne architectuur. Het oudste voorbeeld is de verminking van een der laatste werken van Dr. H. P. Berlage, het bekende verzekeringsgebouw te 's-Gravenhage en het jongste het fraaie clubgebouw van de roeivereniging „de Hoop" aan de Amstel te Amsterdam, gebouwd door de voornaamste figuur van de Amsterdamse-school-richting, de jong gestorven M. de Klerk, dat geheel door slopershand is weggevaagd.

En dat vandalendom noemt zich dan vol trots „Kultuurmensen" en heeft de brutaliteit te beweren dat het zich geroepen voelt ook onze cultuur tegen het bolsjewisme te beschermen. Alsof ze ooit iets van cultuur en van bolsjewisme begrepen zouden hebben. Alsof hun stomme soldatenhersens ooit iets anders begrijpen dan dit ene: dat het 't goedkooopst en voordeligst is op andermans kosten en op andermans grondgebied oorlog te voeren. En deswege natuurlijk jammeren als een kind dat eigen luiers bevuild heeft, wanneer ditmaal oo op hun gebied de spaanders vallen.

Goethe sprak.... Ich studiere, sprach er (Goethe), jetzt die ältere französ sche Literatur ganz gründlich wieder, um ein ernstes Wort mit den Franzosen sprechen zu können. Welche unendliche Kultur, rie er, ist schon an ihnen vorüber gegangen zu einer Zeit, wo wi Deutsche noch ungeschlachtete Burschen waren. Deutschland is nichts, aber jeder einzelne Deutsche ist viel, und doch bilden sich letztere gerade das Umgekehrte ein. Verpflanzt und zerstreut wie die uden in alle Welt müssen die Deutschen werden.... (Uit: G. Unterh. m. Fr. v. Müller).